

Popis korištene literature

- Bury J. B., *The Late Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian*, 2 vols, London 1923.
- Demandt A., *Die Spätantike, Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284-565 n. Chr.*, München 1989.
- Gaggero G., Il comes Marcellino e l'autonomia della Dalmazia, *Rivista di studi Bizantini e Slavi II*, Bologna 1982., 241-269.
- Stichel W., *Die römische Kaiser am Ausgang der Antike*, Roma 1982.

Popis izvora

- Cassiodori Variae*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. XII, *Hannoverae*, 1894.
- Cassiodorus, Chronica*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. XI, *Berolini*, 1893.
- Consularia Constantinopolitana*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, *Berolini*, 1891., reprint Berlin 1961.
- Consularia Italica. Anonymi Valesiani pars posterior*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, *Berolini*, 1891., reprint Berlin 1961.
- Consularia Italica. Continuatio Hauniensis Prosperi ordo posterior*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, *Berolini*, 1891., reprint Berlin 1961.
- Consularia Italica. Continuatio Hauniensis Prosperi ordo prior*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, *Berolini*, 1891., reprint Berlin 1961.
- Consularia Italica. Fasti Vindobonenses priores*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, *Berolini*, 1891., reprint Berlin 1961.
- Comes Marcellinus, Chronicon*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. XI, *Berolini*, 1893.
- Iohannes Antiochenus, Historia*, ed. C. Müller, FHG IV, Paris 1868.
- Iordanes, De origine actibusque Getarum*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. V, *Berolini*, 1882.
- Iordanes, De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. V, *Berolini*, 1882.
- Hydatius Lemicus, Continuatio chronicorum Hieronymianorum*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. XI, *Berolini*, 1893.
- Pauli Diaconi Historia Romana*, ed. J. Droysen, *Scriptores rerum germanicarum*, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. II, *Hannoverae*, 1878.
- Priscus, Historia Byzantina*, ed. C. Müller, FHG IV, Paris 1868.
- Procopius of Caesarea, The Vandalic War (Bellum Vandalicum)*, London 1968.

Koraljka Crnković

KALIMAHOV LJUBAVNI EPIGRAM

1. EPIGRAM KAO KNJIŽEVNA VRSTA

1.1. DEFINICIJA EPIGRAMA I TEORETSKE RASPRAVE

Pojam epigram ponajprije označava oblik praktičnog jezičnog priopćenja, tj. natpis na nekom predmetu, većinom nadgrobnom kamenu ili zavjetnom daru, kaže definicija.¹ Sljedeću definiciju nalazimo u Književnom leksikonu: "Epigram je sažeta, zbijena, lakonska pjesma od nekoliko stihova, posvećena većinom nekoj ličnosti, ali i u vezi s nekim događajem; najkraći i najoštiji oblik misaone lirike... Dobar epigram djeluje uvijek neposredno i živo, pogađa oštro i bolno onoga kome je namijenjen. Jedan je od onih pjesničkih oblika koji su najneposrednije vezani s aktualnim životom i događajima, zato traje uspješno u svim situacijama: od najstarijih vremena do danas."² Ovo je, međutim, definicija današnjeg epigrama koji je blizak marcijalovskom tipu, a za razliku od antičkog grčkog, preuzima većinom satiričan ton, te se tek metričkim oblikom razlikuje od aforizma.

U *Encyclopaedia Britannica* o epigramu se mnogo šire kaže: *The epigram is one of the most catholic of literary forms, and sends itself to the expression of almost any thought or feeling. It may be an elegy, a satire or love poem in miniature, an embodiment of the wisdom of the ages, a bon – mot set off with couple of rhymes.*³ / Epigram je jedan od sveobuhvatnijih literarnih oblika, izražava gotovo svaku misao ili osjećaj. To može biti elegija, satira ili ljubavna pjesma u malome, utjelovljenje vjekovne mudrosti, šaljiv početak s nekoliko rima. / Ova definicija pod pojmom epigram podrazumijeva epigram sličiji onome iz Grčke antologije.

U svojem djelu *Poetices libri septem* Scaliger također definira epigram: *Epigrama igitur est poema breve cum simplici cuiuspiam rei vel personae, vel facti indicatione, aut ex propositis aliquid deducens.*⁴ / Epigram je kratka pjesma s jasnim objašnjenjem

¹ Usp. definiciju epigrama Z. Škrebca, *Rečnik književnih termina*, ur. D. Živković i dr., Beograd, 1985.

² T. Čubelić, *Književni leksikon*, Zagreb, 1972.

³ Cit. prema R. K. Angress, *The Early German Epigram*, Lexington, 1971., str. 19.

⁴ Usp. Angress, o. c., str. 22.

neke stvari, osobe ili djela, ili pak pjesma koja zaključuje nešto iz prethodnoga/.

U raspravi o epigramu *Zerstreute Anmerkungen über das Epigram und einige der vornehmsten Epigrammatisten Lessing*, u skladu s doslovnim značenjem riječi ἐπιγράφειν /*napisati*/, epigramom naziva jednostavan natpis pisan da bi zadovoljio gledaočevu znatiželju. Epigram pri tome mora biti jasan, otvoren i informativan. Osnovno je obilježje Lessingova epigrama dvodijelnost. U prvom dijelu, koji on naziva *Erwartung*, /*iščekivanje*/, zadaća je epigrama da potakne našu znatiželju, dok je funkcija drugog dijela, koji Lessing naziva *Aufschluss*, /*razrješenje*/, da je u potpunosti zadovolji. Oba ova temeljna dijela epigrama ne mogu postojati jedan bez drugoga.

Imajući na umu model Marcijalovog epigrama, Lessing prvi ističe oštricu epigrama kao njegovu osnovnu karakteristiku. No upravo je Lessingovo nepopustljivo odbijanje jednostavnog epigrama i inzistiranje na oštrini i dvodijelnosti svakog pravog epigrama glavni nedostatak njegove teorije.

Lessingu suprotna, Herderova teorija epigrama (u djelu *Anmerkungen über das griechische Epigram*, 1785.) ističe baš jednostavnost i deskriptivnu formu epigrama. Uzevši model lirskog epigrama iz *Grčke antologije*, Herder očekuje da bude njime dirnut kao i svakom lirskom pjesmom. Obje su ove teorije, kako smatra Angress, prihvatljive, jer uza sve muzičke i emocionalne kvalitete, epigram ima i skrivenu aforističku tendenciju (što je inače temeljna razlika između grčkog epigrama i izrazito satiričkog, marcijalovskog epigrama).⁵

1. 2. RAZVITAK EPIGRAMA DO KALIMAHA

Započevši svoj razvitak već u 18. stoljeću u Joniji, rani su nadgrobni natpisi (u početku sadržavaju samo ime pokojnika, domovinu, te ime boga kome su posvećeni ili umjetnika – njihova tvorca) zamijenili prozu stihom, najčešće jampskim trimetrom i heksametrom. Preklopivši se u svome razvoju s lirskom pjesmom, u trenutku kad se ona odvojila od glazbe epigram preuzima njezin sadržaj, pa tako i distih – karakterističan stih elegijske pjesme. Tako su prvotan metar epigrama, njegova jednostavna forma i umirujući tijek pomalo zasjenjeni.⁶ O tome Horacije kaže u *Ars Poetica*: ...*Versibus impariter iuctis querimonia primum, /post etiam inclusa est voti sententia compos; /quis tamen exiguos elegos miserit auctor /grammatici certant et adhuc sub iudice lis est...*⁷ //U stih se dulji s kraćim tek tužaljka

⁵ Usp. Angress, o. c. str. 22-25.

⁶ H. Beckby, uvod u izdanje *Anthologia Graeca* sv. 1., str. 13

⁷ Hor. *Ars Poet.*, st. 75-78.

najprije zbila,/ zatim i zavjetni spis k'o izražaj smirena srca:/tko je međutim prvi elegiju stvorio sitnu,/ ispitivači se pru, i presuda nije još data./

U početku je arhajski epigram bio vrlo kratak i sažet, često ograničen na samo jedan od dva stiha, dok je njegov sadržaj svjedočio o tome da mu funkcija nije bila prvenstveno estetska, već i odbojna.

U arhajski Simonidov epigram sve više prodire jezik tragedije, koja je u 5. stoljeću cvjetala u Grčkoj, te unosi svoju patetiku i pompoznost, a i sama je forma epigrama proširena. Utjecajem sofistike i retorike u nadgrobnim se natpisima i zavjetnim epigramima pojavljuje dijalog, te govornicima postaju spomenik, pa čak i zavjetni dar.

Uskoro se, međutim, gubi onaj herojski ton iz epigrama, gubi se i politička crta Simonidovih epigrama, a ideal postaje umjerenost i suzdržanost, što se očituje i nastankom *bukolske poezije* kao književne vrste.

U tome je razvitku kameni epigram postao književnim.

Pjesnici *peloponeske škole* Anita, Nosida, Mero, Leonida iz Tarenta, Mnasalko i dr., u epigram sada uvode doživljaje, uzimajući prirodu kao svoju inspiraciju, dok su pojedinac i individualnost izgubljeni. Čitav epigram sada odiše mirom koji je, međutim, samo prividan, jer se umirujuća atmosfera razbija izrazom punim kićenih riječi.

Suprotnom pravcu od ovoga, *jonsko - aleksandrijskoj školi*, pripadao je Kalimah, zajedno s Asklepijom, Menekratom, Pozidipom, Hedilom i drugima. Njihov se epigram, u skladu s tendencijom pjesništva helenističkoga vremena, odlikovao jednostavnošću i kratkoćom. No i epigrami pjesnika aleksandrijske škole međusobno se veoma razlikuju: Asklepijad, Pozidip i Hedil koriste se svježim, životnim i slobodnim izrazom, dok Kalimah teži specifičnijem izboru riječi i njihovu poretku u rečenici. Razlika epigrama peloponeske i aleksandrijske škole najuočljivija u sadržajnom pogledu. Od ljubavi prema prirodi i okolini nije ostalo gotovo ništa. Pjesnici aleksandrijske škole uživaju u blagodatima života bez grube neobuzdanosti, naprotiv, osjećaji su kontrolirani, a čitav epigram odiše finoćom i duhovitošću. U središtu je zbivanja sada čovjek umjetnik opijen vinom i ljubavlju – novim motivima epigrama.⁸

⁸ H. Beckby, o. c., str. 27.

2. KALIMAHOV EPIGRAM

Antologia Palatina sačuvala nam je 59 nedvojbeno Kalimahovih epigrama, ali ne možemo reći je li ih on sam sakupio u zbirku. U Pageovu izdanju *Epigrammata Graeca* Kalimahovi su epigrami distribuirani po tematici: na prvome mjestu su *ljubavni epigrami*, ἐρωτικά (11-13), zatim slijede *zavjetni*, ἀναθηματικά (14-28) i *nadgrobnni epigrami*, ἐπιτάφια (29-53), te na kraju *pohvalni epigrami* ἐπιδεικτικά (54-61). Nakon 61. epigrama slijede dva sumnjive autentičnosti.⁹

Kalimahov je epigram primjer aleksandrijske umjetnosti minijatura. Slijedeći svoje principe umjetnosti izražene u riječima μέγα βιβλίον... ἴσον τῷ μεγάλῳ κακῷ¹⁰, /velika je knjiga jednaka velikom zlu/ Kalimah stvara epigrame najraznovrsnije tematike. No za sve su njegove epigrame karakteristične jednostavnost, sažetost i suzdržanost. Jezična je jednostavnost, koju, kako kaže Wilamowitz, nitko nakon njega nije postigao, pridonijela tome da su se njegovi epigrami čitali u školama.¹¹

Slijedeći Platonovo ograničenje nadgrobnoga natpisa na 4 stiha, Kalimah je u svome izrazu kratak.¹² Prema Angressu dobar epigram ne smije prelaziti 12 stihova (što je 2 stiha manje od soneta), jer bi dulja pjesma neophodno imala strukturalnu raznovrsnost koja sprečava epigramatički efekt.¹³ No kasniji se autori epigrama nisu striktno držali kratkoće epigrama (Kalimahov 54. epigram ima 16 stihova, dok neki imaju 20, pa čak i 51 stihova). I Meleagar je u svoju zbirku Στέφανος /Vijenac/ uvrstio epigrame dulje od 15 stihova.

Unatoč duljini nekog epigrama, njegova je poanta uvijek kratka. Tako mu u 54. epigramu priča – anegdota o mudrom starcu Pitaku služi samo da bi ga dovela do završne rečenice – poante τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλα/ slijedi svoj put/. Smisao je tih riječi vjerojatno jednak onima što mu ih upućuje Apolon u *Odgovoru Telhinima*:... ἀλλὰ κελεύθους σπευδὲν ἰδίᾳς, εἰ καὶ στεινότερην ἐλάσεις...¹⁴ / uputi se vlastitim putem, čak i ako je uži.../. Kalimahovi su epigrami najvećim dijelom zavjetni i nadgrobnni, a svima je karakteristična jednostavnost i nota učene duhovitosti. Premda epigramom često nije izražavao osjećaje, u ponekim se nadgrobnim epigramima – elegijama (npr. 34., 44.) prepuštao žalosnom tonu tužaljke za prijateljima, dopuštajući nam da uđemo u njegovu intimu.

⁹ Svi su Kalimahovi epigrami navedeni prema *Epigrammata Graeca*, ed. D. L. Page, Oxford, 1975.

¹⁰ Fr. 465 pf. Nepoznato je na koje je djelo Kalimah time aludirao.

¹¹ Usp. U. V. Wilamowitz / Moellendorff, *Hellenistische Dichtung*, Berlin 1924, sv. 1., str. 175.¹² Usp. Platon *Zakoni* 958 E, te H. Beckby, o. c., str. 26.

¹³ Angress, o. c., str. 25.

¹⁴ Fr. iz *Odgovora Telhinima*, st. 27-28, prema izdanju E. Cahen, *Callimaque, Epigrammes et Hymnes*, Paris, 1948.

2. 1. KALIMAHOVI LJUBAVNI EPIGRAMI

EPIGRAM 1

Poput Kalimahovih nadgrobnih žalobnih epigrama, i ovaj je ljubavni epigram primjer jednostavnog, svakodnevnog izraza. Obraćajući se prijatelju, vjerojatno svome intimnom savjetniku, Kalimah kao da odgovara Epikidu na njegove savjete o ljubavi. Odgovor počinje pjesničkom poredbom: ljubavnik je poput lovca, on traži, trči kao lovac za tragovima, no čim mu plijen postane dostupan, čim čuje: τῆ, τότε βέβληται θηρίον /evo, ovdje je ranjena zvijer/, okreće se drugamo, ponovno započinjući potragu. Početna dva distiha – lirski slika čovjeka u lovu, otpornoga na sve nedaće metaforički izražene snijegom i mrazom, uvod su za zaključak – poantu: čovjek vječito teži za nedostupnim, i nikada nije zadovoljan onim što ima. Čitava uvodna slika vodi do najvažnijeg stiha: ...τὰ μὲν φεύγοντα διώκειν / oīδε, τὰ δ' ἐν μέσσω κείμενα παρπέταται... /progoni ono što bježi, a zaobilazi dostupan plijen/, veoma česte pjesničke misli, kako u grčkoj, tako i u rimskoj lirici. Podsjeća nas to na Sapphine riječi: ...καὶ γὰρ αἱ φεύγει, ταχέως διώξει...¹⁵ /i ako bježi, brzo ga progoni/. Slični su i Teokritovi stihovi kojima se opisuje Galatejin odnos prema Polifemu: ...καὶ φεύγει φιλέοντα, καὶ οὐ φιλέοντα διώκει...¹⁶ /izbjegava onoga tko je voli, a ako je ne voli, progoni je /.

Tako se ovaj epigram može podijeliti u dva dijela: uvodni dio - metaforičku sliku koja čini ukras epigrama, i zaključni dio koji se poklapa s posljednjim distihom, a u njemu je ujedno izrečena i bit samog epigrama. Ovakva se podjela uz male varijante može zamijetiti u gotovo svim epigramima.

EPIGRAM 2

Drugi nas Kalimahov epigram svojom mogućom dvoznačnošću potiče na razmišljanje. Njegov početni stih, ἐχθαίρω τὸ ποίημα τὸ κυκλικόν, /mrzim cikličku pjesmu/ navodi nas da pomislimo kako se radi o epigramu književno kritičke pozadine. To bi se zacijelo dalo naslutiti po izrazu τὸ ποίημα τὸ κυκλικόν. Ako bismo se složili sa Schwingeovim mišljenjem da tim izrazom Kalimah misli doslovno na epsku, cikličku poeziju¹⁷, pomalo bi nelogično bilo da Kalimah svoj odnos prema epskoj poeziji izražava ljubavnim epigramom,

¹⁵ Sapph. fr. 1. D. st. 21, prema M. Treu, *Sappho: Lieder*, München, 1958.

¹⁶ Teokr. *Id.* 6., st. 17.

¹⁷ Usp. E. R. Schwinge, *Künstlichkeit von Kunst*, München, 1986., str. 6.

kojemu je osnovna misao neprijateljstvo koje u pjesniku izaziva ὁ περίφοιτος ἐρώμενος /*ljubavnik-lutalica*/. No bez obzira na moguću dvoznačnost ovih riječi, najvažnije nam je razmotriti ljubavni ton ovoga epigrama, jer on zasigurno jest – ljubavni.

Svojim formalnim izgledom epigram slijedi formalnu figuru prijamelca: osnovna misao epigrama iskazana je nizanjem više primjera. Po formalnom kriteriju razlikujemo dva tipa prijamelca:

1. Tip analogije, u kojem svi nanizani primjeri streme istome smjeru kao i konačna, dominantna misao epigrama. Oni su po svome sadržaju paralelni i istovjetni.
2. Tip antiteze, kada se konačna misao, bilo eksplicitno, bilo implicitno, razlikuje od početnoga sadržaja.¹⁸

U čitavom je epigramu dominantna gradacija. Započinjući izrazom ἐχθαίρω, Kalimah najprije spominje pučku pjesmu, zatim paralelno nestalnog ljubavnika uspoređuje s vrludavom stazom, te završava pjesničkom slikom: ljubavnik – zdenac na koji svi navraćaju. Nizanje paralelnih primjera što sve u njemu izaziva neprijateljstvo, Kalimah konačno završava izrazom σικχαίνω – *gađenje* prema svemu što je pučko, javno, uopće sve što je povezano s mnogim ljudima. (Sada bi izraz τὸ ποίημα τὸ κῆκλικόν/*ciklička pjesma*/, postao razumljiv u značenju koje se navodi u *Rječniku Liddella i Scotta*: "commonplace, conventional poem".) Konačno slijedi kratak uzvik: Λυσανίη, σὺ δὲ ναίχῃ καλὸς καλός/*Lisanija, doista si lijep, lijep...*/. Dakako, to bi nas moglo zavesti da pomislimo kako se radi o epigramu s antitetičkim, eksplicitno izraženim oblikom prijamelca. Sada Kalimahov čitalac može zaključiti kako je Lisanija različit od drugih, suprotnost "nestalnom ljubavniku". Time je nagoviještena pjesnikova sreća. No samo nakratko, jer već u istom stihu Kalimah izriče kontradikciju: on će radosno uskliknuti zanesen, no ubrzo se suočava sa stvarnošću: ἄλλος ἔχει/*drugi ga ima*/, na koju će ga podsjetiti Eho, a razlika je naizgled samo u jednom slovu. Time i onog kratkotrajnog zadovoljstva iz 5. stiha, i antitetički tip prijamelca prelazi u analoški, jer Lisanija postaje još jedan primjer pjesnikova prezira prema svemu što mora dijeliti s drugima. Poput prstena, ova nas završna misao vraća na početne stihove, i pjesnikov osjećaj razočaranja i tuge postaje potpuno jasan.

¹⁸ Usp. E. R. Schwinge, o. c., str.5.

EPIGRAM 3

Već u početnom stihu, uskliknu: ὡς ἀγαθὸν Πολύφαμος ἀνεύρατο τὰν ἐπαιδῶν/τῶραμένω.../*kako je sjajnu čaroliju našao Kiklop za ljubav*/, Kalimah se koristi mitološkom aluzijom. Ni u ljubavnoj poeziji pjesnikova učenost nije neiskorištena. Čime se to Polifem služio da se izliječi od ljubavi? Već u sljedećem stihu nalazimo odgovor: αἱ Μοῖσαι τὸν ἔρωτα κατισταναίνοντι, Φίλιππε.../*Muze, Filipe dragi, iscjeljuju svakog tko ljubi...*/. Istom mišlju započinje i Teokritova *Idila* Κύκλωψ· Οὐδὲν ποτὶ τὸν ἔρωτα πεφύκει φάρμακον ἄλλο / Νικία οὐτ' ἔγγριστον, ἐμὴν δοκεῖ, οὐτ' ἐπίπαστον, ἢ ταὶ Περίδες / *Čini mi se, Nikijo moj, da protiv ljubavi nema niti praška, ni pomasti, niti ikakva drugog lijeka, osim samih Pijeridskih Muza*/ – pjesma liječi bolje od svih lijekova¹⁹.

Blagotvorno je djelovanje muza, kaže Teokrit²⁰. Riječima: ἡ πανακὴς πάντων φάρμακον / σοφία / *Mudrost je svemu izvrstan lijek*./ (st. 4.), Kalimah završava mitološku aluziju. Time nas svojom uobičajenom kratkoćom samo nakratko podsjeća na Teokrita, no svoju misao dalje ne razvija. Dovoljna je samo jedna rečenica kojom priziva u sjećanje mitološku ljubav, i time je namjera izvršena. Sada može prijeći na svoj slučaj: Kalimah poznaje još jedan lijek protiv ljubavne boli: (st. 5.)... χά λιμὸς ἔχει μόνον ἐς τὰ πονηρά / τῶγαθόν/*Glad je, mislim, također dobra za liječenje jada*/. U svome nedostatku pjesnik pronalazi dobro. Time nas prisjeća na svoje siromaštvo koje je često spominjano u njegovim epigramima. (Ono je, kako smatra Wilamowitz, razlog zbog kojeg se Kalimah ponekad upuštao u pisanje epigrama za honorar, najčešće epitafa²¹.) I u epigramu 7. Kalimah se žali koliko mu bola donosi siromaštvo: Οἶδ' ὅτι μευ πλοῦτου κενεαὶ χέρες, ἀλλά, Μένιππε, / μὴ λέγε πρὸς Χαρίτων τοῦμὸν ὄνειρον ἐμοῦ²²/*Znam da nisam bogataš. Ne spominji, Menipe, meni, tako ti Harita svih, ono što znadem i sam*/. Zbog njega ne može zadovoljiti zahtjevna ljubavnika koji našeg pjesnika znade jednako rastužiti kao i nestalne ljubavnice rimske elegičare. Nisu ovo jedine aluzije na pjesnikovu neimaštinu. I u zavjetnom epigramu Kalimah pronalazi priliku da nas podsjeti na to: Τὴν ἀλίην Εὐδημος, ἐφ' ἧς ἄλλα λιτὸν ἐπέσθων / χεμῶνας μεγάλους ἐξέφυγεν δανέων...²³/*Soljenku postavi ovdje Eudem, jer ona ga spasi*./ *Jedući posno sol/ olujni prebrodi dug...*/. No u ovome mu ljubavnom epigrafu glad nije uzrok nedaća. Upravo je ironično kako ona može i koristiti. I ponovno, kao i u prethodnim epigramima, svi početni

¹⁹ Teokr. *Id.* 11., st. 1-3.

²⁰ Sudeći po sličnosti Kalimahovih i Teokritovih stihova, možda je i Kalimahov prijatelj Filip bio liječnik, kao i Nikija, adresat kojemu se obraća Teokrit.

²¹ Usp. U. V. Wilamowitz / Moellendorff, o. c., sv. 1., str.175.

²² Ep. 7., st. 1-2.

²³ Ep. 28., st. 1-2.

stihovi, često i čitava razrađena priča (u ovom nas slučaju jednom mitološkom digresijom potiče da se sjetimo priče o ljubavi Polifema prema Galateji) služe samo kao uvod, objašnjenje završnih stihova - poante koja se javlja u 2 posljednja distiha:

ἔσθ' ἀμῖν † χ' ακαστας † ἀφειδέα ποττὸν Ἔρωτα
τοῦτ' εἶπαι, "κείρευ τὰ πτερά, παιδάριον"
οὐδ' ὅσον ἀπτάραγόν τυ δεδοίκαμες, αἱ γὰρ ἐπῳδαί
οἴκοι τῷ χαλεπῷ τραύματος ἀμφοτέραι."

Oba lijeka imamo za tebe, Eroze kruti.

Podreži krila ta, dječace, ostavi let!

Nimalo nam nisi strašan. Ne drhtimo pred tobom nikad.

Obje su basme tu – to nam je ranama spas.

Kalimah je dovoljno osnažen da se suprotstavi svome neprijatelju – Erosu. Za njega je on παιδάριον – samo zaigrano dijete koje je svojim strijelama tolikima nanijelo bol.

Takvu nam sliku Erosa pruža i Asklepijad. On se u njegovu epigramu igra kockicama.²⁴ Asklepijadov je Eros još nezrelo dijete.²⁵

On je za Asklepijada – οὐπω τοξοφορῶν οὐδ' ὤριος, ἀλλὰ νεογνός²⁶/još ne nosim luk, niti sam odrastao, nego sam još dijete/, no i takav je dječarac bio motivom gotovo čitavog Asklepijadova pjesničkog izraza. S koliko li nemoći vapi i Ovidije: *O! Nunquam pro me satis indigante Cupido, / O! In corde meo desidiose puer! / Quid me, qui miles nunquam tua signa reliqui, / Laedis?...²⁷/O, za mene nikada dovoljno strpljiv Kupidone, / Oh, u mom srcu lijeni dječace! / Zašto ranjavaš mene, koji kao tvoj vojnik nikada ne napustih tvoje znakove?/*

Naravno, sada nam se postavlja pitanje iskrenosti i kod Kalimaha i kod Ovidija, koje se nesumnjivo nameće kad čitamo poeziju toga vremena. Da li Ovidije, taj *lusor amorum* doista iskreno trpi pišući ove patetične usklike, ili je za njega to samo predmet zabave? Koliko možemo vjerovati i Kalimahu čitajući njegove stihove? Nekako se nevjerojatnim čini da bi takav učeni helenistički pjesnik bio zaista iskren u svojoj ljubavnoj patnji. No, sada smo u opasnosti da posumnjamo u iskrenost helenističkog pjesništva, i pjesništva Rimskog carstva.

²⁴ Asklep. A. P. 12. 46., st.4.

²⁵ Asklep. A. P. 12. 105.

²⁶ Asklep. A. P. 12. 162., st. 1.

²⁷ Ov. Am. 2. 9., st. 1-4.

Zbog Kalimahove suzdržanosti u pjesmama, kratkoće i gotovo šturoga izraza, dobivamo dojam da mu pjesmama zapravo i nije prvenstveno cilj iskazati iskrene misli. Zbog čega nam se dok čitamo Asklepijadove stihove ne javlja takva sumnja? No, možda je upravo to Kalimahova zamka. Iako mu epigrami na prvi pogled djeluju hladno, ipak ispod površine ponekad iz njih izbija sjeta. Do Kalimahova doba ljubavne su pjesme bile pune patetike i emocija, te je Kalimah možda suzdržan upravo zbog toga kako bi neuobičajenošću zaintrigirao čitatelja. I u ljubavnom epigramu on teži za originalnošću slijedeći Apolonove riječi: ἀλλὰ κελεύθους σπεῦδ' ἰδίαις...²⁸/nego slijedi vlastiti put/.

Kalimah je u ovom epigramu dovoljno snažan da se suprotstavi Erosu, on mu se obraća: οὐδ' ὅσον ἀπτάραγόν τυ δεδοίκαμες/Ne drhtimo pred tobom nikad/.

Svu mu hrabrost omogućuju oba lijeka protiv ljubavi: ta on je siromašni pjesnik – poznati su mu i λιμός i σοφία Μοισῶν/Glad i umjetnost Muza/.

EPIGRAM 4

Ovaj nas epigram ostavlja u nedoumici. Početak mu je veoma neobičan: ἡμισὺ μευ ψυχῆς ἔτι τὸ πνέον, ἡμισυ δ' οὐκ οἶδ' / εἶτ' Ἔρος εἶτ' Ἀίδης ἤρασε, πλὴν ἀφανές / Dio je moje duše živ, a ja ne znam za drugi/ da li ga Eros ili Had ugrabi – nema, tek/. Pjesnik obuzet ljubavlju konstatira da mu je ostao još samo dio duše. Ova bi konstatacija bila razumljiva imamo li na umu pjesničku misao o dijelu duše uništenom ljubavlju. O takvoj ljubavi koja uništava Asklepijad kaže:

Τοῦθ', ὅ τι μοι λοιπὸν ψυχῆς, ὅ τι δήποτ', Ἔρωτες,
Τοῦτό γ' ἔχειν πρὸς θεῶν ἡσυχίην ἄφετε...²⁹

*/To malo duše što mi je ostalo, Eroti,
to, tako mi bogova, pustite s mirom.../*

No Kalimah nastavlja s objašnjenjem kako ne zna da li je taj dio duše oteo Eros ili Had. Kalimah se ovdje ponajprije koristi slikom duše koja se može odvojiti od tijela, i to još za njegova života. Ipak, to se, sudeći po riječima οὐκ οἶδ, odvija bez njegove kontrole. Sada smo pred nedoumicom: Kakvom ravnodušnošću Kalimah to izjavljuje! Nastavak u trećem i četvrtom stihu još je neobičiji:

²⁸ V. bilj. 14.

²⁹ Asklep. A. P. 12. 166., st. 1-2.

ἢ ῥά τιν' ἐς παίδων πάλιν ᾤχετο; καὶ μὲν ἀπείπουν
πολλάκι "τὴν δρῆσιν μὴ νυ δέχεσθε, νέοι."

*/Možda je pošao pod krov dječacima, premda sam često
njima govorio ja: "Nikad bjegunca pod krov!"/*

Unatoč nesigurnosti iz prvog stiha, Kalimah je u nastavku gotovo posve uvjeren kako mu je duša sama odbjegla. Sada ju uz stanovitu dozu prigovora naziva δρῆσις/bjegunac/, premda je u početku epigrama rekao:...οὐκ οἶδ' / εἴτ' "Ἔρος εἴτ' Ἀίδης ἤρπασε/Ne znam dali ga Eros il' Had ugrabi/.

Pomislili bismo da se radi o nekom nestašnom djetetu koje je pobjeglo majci, ili pak, kako to napominje Hutchinson, o odbjegli robu, no onda se prisjetimo da je taj bjegunac – duša³⁰. Kalimahova je ravnodušnost prema odvojenosti od dijela duše pomalo apsurdna. On ne kaže za sebe da je zaljubljen. Zaljubljena je samo njegova duša, i to samo njezin dio. Njemu uopće nije važno u koga mu se zaljubila duša – to je tek netko od dječaka. Začuđuje nas i naivnost koja zrači iz ovih stihova. Kalimah kao da nam želi reći: "Ja nemam ništa s tim, ona je sama otišla." Dapače, sluteći sklonosti svoje nestašne duše, upozorio je dječake neka je se klone (st. 4). U završnom joj se distihu ljutito prijeti nazivajući je λιθόλευστος /vrijedan kamenovanja/, te moli za pomoć u potjeri. Kako bismo mogli shvatiti ovu prijatnu kamenovanjem, kaznom uobičajenom za robove bjegunce? Više nema ni traga onoj početnoj ravnodušnosti, sada se u Kalimahu rađa bijes – koliko li mu nemira može donijeti odbjegli dio duše.

EPIGRAM 5

Atmosfera gozbe u ovom je epigramu jasno izražena. Ljubavnik kojemu se nazdravlja spomenut je već u prvom stihu. Nakon višestrukih zdravica, Kalimah opet uzvikuje: ἔγχει καὶ πάλιν εἶπε "Διολκέως" /Nalij i ponovno reci: "Za Diokla!"/, izravno nas uvodeći u epigram poput Asklepijada: πῖν', Ἀσκληπιάδη³¹/Pij, Asklepijade!/. No za razliku od Asklepijadova epigrama, ton čitava Kalimahova epigrama je radostan. Nakon početka uzvika, Kalimah objašnjava da pije "čisto" vino. No umjesto jednostavnog izraza ἄκρητος οἶ

³⁰ Usp. G. O. Hutchinson, *Hellenistic poetry*, Oxford 1988., str. 76.

³¹ Asklep. A. P. 12. 50., st. 1.

νος /čisto vino/, on se koristi slikom: οὐδ' Ἀχελῷος / κείνου τῶν ἱερῶν αἰσθάνεται κυάθων /Ne zna Ahiloj / okus iz čaša tih – svetu ne poznaje kap!/(st. 1-2). U sljedećem se stihu obraća izravno Aheloju, ističući Dioklovu ljepotu. Neobično je, međutim, što Kalimah kao božanstvo zaziva baš Aheloja – riječno božanstvo, a ne Erosa naprimjer, kako bismo očekivali u ljubavnom epigramu.

Dioklova je ljepota istaknuta ponavljanjem poput jeke: καλὸς ὁ παῖς... λίην καλός /Krasan je dječak, doista krasan/, te na kraju Kalimah zadovoljno izjavljuje: εἰ δέ τις οὐχί / φησίν, ἐπισταίμην μοῦνος ἐγὼ τὰ καλὰ /Ako se ne slaže netko,/ tada nek jedini ja spoznam ljepote mu čar!/.

EPIGRAM 6 i 7

Oba epigrama pomalo zrače sjetom. Nesretna je ljubav ponovno uzrok pjesnikove boli. Sudeći po početnim stihovima šestog epigrama, Kalimahova je ljubav neuzvracena. No umjesto žalobnih riječi i patnje, on u pomoć zaziva Zeusa, kako bi zaprijetio Teokritu. Pozivajući ga objašnjava: "I Zeus je nesretno ljubio." Ova nam rečenica govori da se radi o Kalimahovoj nesretnoj ljubavi. Zeusova je strast prema Ganimedu spomenuta samo jednom rečenicom: ... ναίχι πρὸς εὐχαίτεω Γανυμήδεος, οὐράνιε Ζεῦ' / καὶ σύ ποτ' ἠρέασθης.../Tako ti, Zeuse nebeski, kose Ganimeda lijepog /–nekoć te gonila strast. Samo nas time podsjeća na mitološku ljubav ne upuštajući se u dublja objašnjenja. Jasno nam je zbog čega se u svojoj nemoći obratio upravo Zeusu. Ništa više nije bilo potrebno reći, već samo završiti: οὐκέτι μακρὰ λέγω³²/O tome više ni riječ/.

U sedmom je epigramu nesretna ljubav otvoreno izražena. Siromaštvo Kalimahu ne dopušta da mu ljubav bude uzvracena, te su ovi stihovi samo tužna molba okrutnome ljubavniku. Iako u njima nema patetičnih izraza, ipak dovoljno jasno izražavaju osjećaje.

EPIGRAM 8

Ovaj je epigram, premda nalik na paraklauzitor, više isprika zaljubljena dječaka koji je došao svome dragome u veseloj povorci, vjerojatno onakvoj kakvu nam prikazuje Teokrit:

³² Ovi nas stihovi podsjećaju na riječi iz 8. Idile: ὦ πάτερ ὦ Ζεῦ, /οὐ μόνος ἠρέασθην καὶ τὴν γυναικοφίλας /O, oče Zeuse, ne ljubim samo ja –/ ti si ljubio žene./ (st. 59/60), kojima se čak odriče Teokritovo autorstvo, te je nejasno da li su i nastali po uzoru na Kalimahove stihove. Usp. L. S. F. Gow i D. L. Page, *Hellenistic Epigrams*, sv. 2., Cambridge, 1965., str. 161., bilj. uz ep. 6., st. 4.

...ἦνθον γάρ κεν ἐγώ, ναὶ τὸν γλυκὺν ἦνθον Ἔρωτα,
ἢ τρίτος ἢ ἑτάρατος ἔων φίλος αὐτίκα νυκτός,
μᾶλα μὲν ἐν κόλποισι Διωνύσοιο φυλάσσω,
κρατὶ δ' ἔχων λεύκαν, Ἡρακλέος ἱερὸν ἔρνος,
πάντοθε πορφυρέαι περὶ ζώστραισιν ἑλικτάν...³³

*/Došao sam i ja, o tako mi slatkog Erosa,
došao sam iznenada noću, kao treći ili četvrti prijatelj,
u njeđrīma čuvajući Dionizove jabuke,
a na glavi držeći vijenac okrugli – Heraklovu svetu grančicu,
i posvuda oko pojasa.../*

No Kalimahov dječak o povorci ne govori ništa. On samo kaže *ἐπεκώμασα/dodoh u svečanom ophodu/*, ispričavajući se da to nije učinio svjesno. Početnim distihom on Arhinu, vjerujući mu, prepušta da prosudi o njegovoj krivici, dok su treći i četvrti stih neka vrsta objašnjenja. Ovdje se Kalimah koristi igrom riječi, te izrazom *προπέτεια* naziva ujedno i Arhinov bijes i svoju strast nalik na bjesnilo. Arhin će vjerojatno shvatiti nemoć čovjeka vođena ljubavlju i vinom – stalnim pratiocem ljubavnih ophoda. I Ovidije se ispričava: *Non ego militibus venio comitatus et armis/ solus eram, si non saevus adesset Amor*³⁴*/Ne dolazim s vojskom i pod oružjem / bio bih sam da nije groznoga Amora./*, i nešto kasnije (st.59.-60.) stihovima veoma nalik na Kalimahove objašnjava: *Nox, et Amor, vinumque, nihil moderabile suadent:/ illa pudore vacat: Liber Amorque, metu./Noć, i ljubav, i vino ne navode ni na što umjereno: noć ne zna za sram, a Amor i Liber ne znaju za strah/*. Uz takav bismo dolazak možda očekivali veću odlučnost, ako nam je na umu Ovidijev *amans-miles /ljubavnik-vojnīk/*, no i on kasnije bespomoćno prijeti – vratima. Kalimahov se dječak nije obratio nikome, nije zatražio da ga seпусти u kuću jer iz riječi *ἐλθὼν δ' οὐκ ἐβόησα τίς ἢ τίνος /Došavši nisam povikao ni tko sam, ni čiji sam./*, možemo zaključiti da ga Arhin nije niti pitao tko je. Sasvim neočekivano, posve nenalik na bučne i pijane ljubavnike, on je samo poljubio – prag. S jednakim tonom ispričavanja, kao što je počeo, završava: *εἰ τοῦτ' ἔστ' ἀδίκημ', ἀδικέω /Ako je to grijeh, grijeshim/*.

EPIGRAM 9

Kalimahova je ljubav u ovom epigramu zatumljena. Ona se samo nazire uz pjesnikovu bojazan da ponovno ne bukne. Epigram počinje gradacijom.

³³ Teokr. *Id.* 2., st. 118 - 122.

³⁴ Ov. *Am.* 1.6. st. 33-34.

Kalimah najprije zaziva Pana, a potom Dioniza – više božanstvo – da posvjedoči da se plamen krije pod pepelom. Upotrebom riječi *πῦρ /žar/uz σποδιή/pepeo/* postignut je jak kontrast. Kalimah je već jednom bio raspaljen ljubavlju, od nje je još ostao samo pepeo, no sada ponovno naslućuje plamen. Premda su to tek slabi početni znaci, Kalimah kaže: *οὐ θαρσέω... πολλάκι λήθει / τοῖχον ὑποτρῶγων ἡσύχιος ποταμός/Strah me je veoma često / miran riječni tok tajno potkopava zid/*. Premda u početku nije jasno izrazio svoj strah, u sljedećem stihu (st. 5), on otvoreno kaže: *δείδουκα/bojim se/*. Nejasno je, međutim, da li je taj ljubavnik kojega se Kalimah pribojava Meneksen, ili je on samo njegov prijatelj, posrednik u ljubavi. Na tu nas sumnju upućuju riječi iz trećeg stiha: *μη δὴ με περίπλεκε*, koje bi se mogle shvatiti dvojako. Ako bismo ovaj izraz preveli: *Nemoj se privijati uz mene*, tim bi se riječima Kalimah vjerojatno obraćao Meneksenu, strahujući da on ponovno u njemu ne razbukta staru strast. No ako smisao ovih riječi shvatimo: *Nemoj se uplitati u to*, bilo bi to kao upozorenje Meneksenu da se ostavi posredništva između Kalimaha i njegova ljubavnika. Kalimah je već umoran od ljubavi. Ovi su stihovi molba da se ona ne ponovi. Unatoč zatumljenim osjećajima, iz njih izviru bojazni i tihe strasti, inače rijetki u Kalimaha.

EPIGRAM 10

Ovaj nas epigram iznenađuje svojom neobičnošću u kojoj postaje gotovo bizaran. Čitajući ga, u prvome smo trenutku u nedoumici o kojoj se vrsti epigrama radi, i što je Kalimah njime želio reći. Ali baš je ovaj epigram idealan primjer Kalimahova pjesničkog stila.

Započinje obraćanjem – šaljivom prijetnjom: *Ληφθήσει' περίφευγε Μενέκρατες, /Uhvaćen bit ćeš, Menekrate, bježi!/* vjerojatno u značenju: *"Koliko god ti bježao, ipak ću te uloviti."* Ovo je jedina, premda nejasna naznaka da je riječ o ljubavi. Prisjećanje na datume kada je osvojio Menekrata, važno je samo utoliko da učini epigram neobičnim. Pitanjem *εἴπα Πανήμου εἰκάδι, καὶ Λῶου τῆ – τίνη./Rekoh mu u junu dvadesetog, kad gle! deseti osvanu jul/*, i odgovorom odmah potom: *τῆ δεκάτη / ἦλθεν ὁ βοῦς ὑπ' ἄροτον ἐκούσιος, /Govedo rado stiže mi pod jaram/*, na duhovit nas način dovodi do konačnog objašnjenja: Menekrat je osvojen u roku od dvadeset dana. Usporedba s govedom koje dragovoljno dolazi pod jaram nastavak je, zapravo odgovor na upozorenje iz prvoga stiha – *περίφευγε.../bježi/*. Likujući u svome zadovoljstvu, on usklikuje: *εἶ γ', ἐμὸς Ἐρμῆς /Odlično, Hermo!/(st. 3)*. Obraćanje Hermu, možda zbog toga što je on bio i zaštitnik varalica i lopova, upravo i pridonosi šaljivosti i neobičnosti ovog Kalimahova epigrama.

EPIGRAM 11

U ovom epigramu nema osobnosti. Kalimah je nezainteresirani promatrač, dapače, po njegovim bi se riječima moglo reći da ga upravo zabavlja patnja ostavljene Jonide. Ako bi bila točna pretpostavka Gowa i Pagea da je ime Jonida izabrano namjerno, aluzijom na Io ostavljenu od Zeusa, na što je aludirao Hesiod riječima: ἐκ τοῦ δ' ὄρκου ἐθήκεν ἀποινίμον ἀνθρώποισι / νοσφίδων ἔργων πᾶρι Κύπριδος³⁵ / zbog toga nametne ljudima zakletvu bez kazne/za prolazna Kíprankina djela/, Kalimah se i ovdje poigrava mitologijom. Kalignot se zaklinjao Jonidi zakletvama poput onih koje je Io slušala od Zeusa. No čak ni kod bogova ljubavna zakletva nije čvrsta. Nakon prisjećanja na isprazna Kalignotova obećanja, Kalimah u 3. i 4. stihu objašnjava: λέγουσιν ἀληθέα τοὺς ἐν ἔρωτι ὄρκους μὴ δύνειν οὐατ' ἐς ἀθανάτων./No istina kažu / da nikad ljubavne zakletve glas ne čuje besmrtni bog./ Čini se da su te riječi upućene ostavljenoj djevojci kao savjet.

I Ovidije kaže: *Iuppiter ex alto periuria ridet amantum*.³⁶ Motiv ispraznih ljubavnih obećanja veoma je čest u poeziji, no češće je riječ o ženinom nevjernstvu. U Sofoklovim fragmentima nalazimo riječi: ὄρκους ἐγὼ γυναικὸς εἰς ὕδωρ γράφω.³⁷ /Ženske zakletve u vodu zapisujem/. Podsjeća nas to veoma na Katulove stihove:.. *Mulier cupido quod dicit amanti, / in vento et rapida scribere aqua*³⁸ /Što žena kaže strastvenom ljubavniku, u zrak možeš zapisati, i u riječni tok/, a i Tibul savjetuje: *Nec iurare time: Veneris periurio venti/ irrita per terras et freta summa ferunt*.³⁹ /Ne boj se zakleti: isprazna obećanja zbog nevaljale Venerine zakletve vjetrovi / raznose po kopnu i debelom moru./

Kalimahovi stihovi o nevjeri ne govore ništa opširno. Dapače, čini se kao da je čitav epigram napisan kao rezignirana reakcija na djevojinu pritužbu. Samo je to Kalimahov komentar, i izjava da je Kalignot sada zaljubljen u muškarca. Završni je stih duhovita aluzija u maniri helenističkog pjesnika: ...τῆς δὲ ταλαίνης / νύμφης ὡς Μεγαρέων οὐ λόγος οὐδ' ἀριθμός/... a djevojci jednoj /– kao Megarcima – tad nestade spomen i glas/. To je poslovičan izraz kojim nas podsjeća na Teokritove riječi iz 14. *Idile*: ἄμμες δ' οὔτε λόγῳ τινὸς ἄξιοι οὔτ' ἀριθμητοί, / δύστηνοι Μεγαρήης ἀτιμοτάτη ἐνὶ μοίρῃ⁴⁰ / A vi, Megarani jadni, niti spomena niste vrijedni, niti broja .../, koje su preuzete iz mnogo spominjane

³⁵ Usp. L. S. F. Gow i D. L. Page, o.c., str. 165., bilj. uz ep. 11., st. 3.

³⁶ Ov. *Ars. am.* 1., st. 633.

³⁷ Sof. fr. 741 N

³⁸ Kat. 70. st. 3-4.

³⁹ Tib. 1. 4. st. 21.

⁴⁰ Teokr. *Id.* 14., st. 48-49.

⁴¹ Usp. R. J. Cho

legende – odgovora delfijskog proročišta Megaranima na njihovo pitanje o svojoj vrijednosti u usporedbi s argivskom hrabrošću, tračkim ždrebicama, spartanskim ženama i sirakuškim junacima.⁴¹

Ovaj Kalimahov epigram, sažet poput svih ostalih njegovih epigrama, ne iznosi nam ništa više osim činjenica o događaju koji se zbilo. Nemamo nikakvih riječi o tome kako se Jonida osjeća nakon što ju je Kalignot napustio, niti je to Kalimahu važno. Ovi stihovi nisu poput Teokritove 11. *Idile*, gdje ostavljeni Eshin, žaleći se, opisuje svoj posljednji susret s Kniskom, i razočaran odlučuje poći u vojsku (Ta i Plautovi ostavljeni mladići ili otputuju iz grada, ili odlaze u rat!), ili 2. *Idile* u kojoj ostavljena Simeta vradžbinama želi vratiti nevjernoga Delfida, sjećajući se vremena provedena s njime. U ovom epigramu nema čak ni završne riječi koja bi nam rekla nešto više, kao što npr. Asklepijad u svom epigramu, nakon bezuspješnog iščekivanja djevojke koja je obećala doći, rezignirano kaže: ...τὸν λύχνον, παῖδες, ἀποσβέστε⁴² /dječaci, ugasite luč/. Jonida Kalimahu nije čak ni važan lik, ona je za njega samo τάλαινα νύμφη/jadna djevojka/.

EPIGRAM 12 i 13

I u dvanaestom se epigramu Kalimah nalazi u ulozi savjetnika. Susrevši svojega prijatelja, suosjećajući se s njim, obraća mu se riječima τάλαν, τάλαν/jadni, jadni/, a kasnije σχέτλιε/jadniče/. Čudeći se njegovom zapuštenom izgledu, on kaže: ὅστ' εἰ σοὶ καὶ μούνον ἔτι τρίχες. /Postao si kost i koža./Ovaj susret izmučena ljubavnika i prijatelja potpuno je identičan susretu Eshina i njegova prijatelja u Teokritovoj 14. *Idili*. Eshinov zapušteni izgled (opisan riječima: ταῦτ' ἄρα λεπτὸς / χῶ μύσταξ πολὺς οὗτος, ἀυσταλέοι δὲ κίκινοι⁴³ / tako si tanak / brk ti je prljav, i uvojci/) odaje njegove ljubavne patnje, baš kao što i Kalimahu otkriva Kleonikove patnje. Takav je izgled ljubavnika uobičajen. Kalimah je upravo na to i ciljao u 27. epigramu, gdje lik izborane maske – Pamfil, vječiti komički ljubavnik, kaže: λέγε... Πάμφιλον οὐκ ἐν ἔρωτι δεδαγμένον / kaže... da Pamfil ljubavlju nije izjeden/, jer to bi bilo očekivano.

Početna su četiri stiha u prvom trenutku nejasna, a vjerojatno i stoje samo radi pjesničkog izraza. Kakva je to sudbina, taj δαίμων koji muči i Kalimaha? Završni nam distih daje objašnjenje na to pitanje. Nakon nedoumice Kalimah kratko kaže: ἔγνω /prepoznao sam/– to je Eros. No on neće otvoreno izreći riječ lju-

⁴² Asklep. A. P. 5. 150. st. 4.

⁴³ Teokr. *Id.* 14., st. 3-4.

bav, već to moramo sami zaključiti. Ne znamo, doduše, što je Kalimah mislio posljednjim stihom. Da li je i sam bio zaljubljen u Euksitela, ili je time mislio samo na ljubav općenito? Posljednji stih povezuje epigram sa sljedećim, 13. epigramom, i njegovim završnim stihom: φωρὸς δ' ἔχνια φῶρ ἔμαθον./*kao lopov, poznajem lopovski trag./* No u 13. je epigramu, za razliku od prethodnoga, jasno naveden ambijent. Takvi se ljubavni jadi obično odaju na gozbi. (Možda je čak i Kleonik, sudeći po glagolu ἐλθῶν, ugledao Euksitela na gozbi, i odmah se zaljubio.) Kalimah se ponovno nalazi u ulozi promatrača, kao što je i u većini ljubavnih epigrama, u kojima rijetko iznosi svoje intimne misli. Ovdje je stranac ostao anonimn – za Kalimaha je irelevantno tko je on, važno je samo da je na njemu otkrio znake ljubavi kakvu poznaje i sam. U oba je slučaja Kalimah prilično ravnodušan. Baš kao i u 11. epigramu on ne izražava vlastite osjećaje, već samo konstatira. (Čak bismo po završnom stihu 13. epigrama mogli pomisliti da ga uveseljava činjenica da i netko drugi pati.)

Čitav nas 13. epigram podsjeća na Asklepijadov (A.P. 12. 135), ne samo zbog njegova završnog stiha χὼ σφιγθεῖς οὐκ ἔμενε στέφανος/*ni vijenac nije ostao.../*, već i po samoj atmosferi u njemu – gozbe i ljubavne patnje. Premda Kalimah ni jednom riječju ne spominje ljubav, sam nam epigram odaje da je o njoj riječ.

EPIGRAM 63

Poput osmoga epigrama, i ovo je primjer žalosna ljubavnikova paraklauzitira. Kalimah započinje prijetnjom: οὕτως ὑπνώσαις Κωνώπιον, ὡς ἐμὲ ποιεῖς / κοιμᾶσθαι⁴⁴/*Usnula tako i ti, Konopijo, kao što mene/tjeraš da usnem sam.../*.

On će noć provesti sam ...ψυχροῖς τοῖσδε παρὰ προθύροις/*uz studeni prag/*, a ta je hladnoća za njega zastrašujuća. Ovi su stihovi poput Asklepijadovih: Ἐπεὶ δὲ ἦν καὶ νύξ καὶ, τὸ τρίτον ἄλγος ἔρωτι, / οἶνος· καὶ Βορέης ψυχρός, ἐγὼ δὲ μόνος⁴⁵/*Bijaše pjusak i noć i – treća bol u ljubavi –/vino; i ledeni Borej, a ja sam/*. Obojicu plaši noćni mraz. No u Kalimahovom epigramu nema nikakvih bližih objašnjenja, nije spomenut niti ambijent, već samo – ψυχρὰ πρόθυρα/*hladni prag/*. Početna se prijetnja, nemoćna želja: οὕτως ὑπνώσαις Κωνώπιον/*zaspala i ti, Konopijo/*, ponavlja i u sljedećoj rečenici, premda ovoga puta naglašenije. Konopija sada postaje ἀδικωτάτη /*najnepravednija/*. Osim ovog pridjeva za djevojku, u epigramu nema snažnih riječi: jednostavan je poput

⁴⁴ Usp. Prop. 1. 3., st. 39-40.

⁴⁵ A. P. 5. 167., st. 1-2.

svih Kalimahovih epigrama. Čitav odiše mirom (možda zbog glagola ὑπνώσαι, κοιμᾶσθαι/*usnuti, spavati/*), iako nigdje nema ni spomena okoline, koja bi izazvala simpatiju prema pjesniku. Nije ovo paraklauzistir poput onih Asklepijadovih uz nizanje slika hladne noći, dok se miješa sa suzama ljubavnika.

Ipak, Kalimahova je slika dovoljno dojmljiva i jasna da možemo zamisliti ljubavnika koji upućuje te nemoćne riječi pred ljubavničkim vratima. Posljednja njegova prijetnja – starost će je nagnati da se prisjeti svega – čest je motiv književnosti. No ipak, rečenica je kalimahovski jednostavna. On ne ide u širinu poput Propercija:

*Vellere tum cupias albos a stirpe capellas
A, speculo rugas increpitante tibi,
exclusa inque vicem fastus patiare superbos
et quae fecisti facta queraris anus...⁴⁶,*

*/Tada bi poželjela iz glave iščupati bijelu kosu,
ali dok ti se ogledalo ruga borama
zauzvrat ćeš izbačena trpjeti strašnu oholost
i kao starica ćeš žaliti zbog učinjenih zala./*

već kaže jednostavno:..ἡ πολλὴ δὲ / αὐτίκ' ἀναμνήσει ταῦτα σε πάντα κόμη /... *brzo će sijeda vlas probuditi tvoje sjećanje na sve/*, time i završavajući. Ovaj epigram nije poput paraklauzitira Teokritova pastira pred pećinom Amarilide (*Id.* 3), u kojemu nema doduše ove Kalimahove sažetosti, no ipak je dovoljno suženih granica. Kalimahov ostavljeni ljubavnik (da li je to možda on sam?) ne govori mnogo o sebi. On se izravno obraća Konopiji, ne udarajući pri tome o vrata, i ne optužujući ih kao svoga neprijatelja, kao što smo navikli (Ovidije nemoćno viče: *Ianitor, indigum!*⁴⁷/*Vratate, sramota!*/, dok se u Propercija vrata sama žale kolike su suze prouzrokovala i udarce primila (1. 16)).

Kalimahov je ljubavnik potpuno pomiren sa svojom sudbinom. On znade da se Konopija neće smilovati, ne prijeti svojom smrću poput Teokritova ostavljena pastira: ἀπάγασθαι με ποησεῖς⁴⁸/*natjerat ćeš me da se objesim/*, ili pak, kao što Delfid Simeti prijeti:

*... εἰ δ' ἄλλῃ μ' ὠθεῖτε καὶ ἂ θύρα εἶχετο μοχλῶ,
πάντως καὶ πελέκεις καὶ λαμπάδες ἦνθον ἐφ' ὑμέας⁴⁹,*

⁴⁶ Prop. 3. 25., st. 13-16.

⁴⁷ Ov. Am. 1. 6., st. 1.

⁴⁸ Teokr. Id. 3., st. 9.

⁴⁹ Teokr. Id. 2., st. 127-128.

⁵⁰ Ov. Am. 1. 9., st. 1.

*/...Ako me otjeratepak, i vrata lancem mi zatvorite
doći ću sa sjekirama i bakljama/*

premda bismo možda očekivali da bude odlučniji. Jer, kako Ovidije kaže: *Militat omnis amans...*⁵⁰ /*Svaki se ljubavnik bori...*/, i na drugom mjestu... *Ille graves urbes, hic durae limen amicae/obsidet: hic portas frangit, at ille fores*⁵¹ /*Jedan opsjeda tvrde gradove, a drugi pragove okrutne djevojke: / jedan provaljuje gradska vrata, a drugi kućni prag/.*

Međutim, i Ovidijev se *amans* potpuno uklapa u sliku pokislih, tužnih ljubavnika (Am. 1. 9. st. 15-16): *Quis, nisi vel miles, vel amans, et frigora noctis, / et denso mistas perferet imbre nives? /Tko bi se drugi osim vojnika ili ljubavnika izložio noćnoj hladnoći i snijegu pomiješanu s gustom kišom/*, premda nije tako nemoćan kao Kalimahov ili pak Asklepijadov. On jednom plače vijencu obješenom na vrata ljubavnikova (A.P. 5. 145), dok drugi puta poziva noć za svjedoka svoje patnje, nazivajući svoju dragu *φιλεξάπατης /varalica/* (Kalimahova je *ἀδικωπάτη /najnepravednija/*), prijeteći joj, toliko slično Kalimahu:.. *ταῦτὰ παθοῦσα / σοὶ μέμψαιτ' ἐπ' ἐμοὶ σῶσα παρὰ προθύροις /doživjevi to isto/ljutila bi se na sebe zbog mene i stala uz dovratak/* (A.P. 5. 164).

Sentimentalnost ovog epigrama pomalo odudara od ostalih Kalimahovih suzdržanih epigrama, te ga vjerojatno zbog toga izdavači često izostavljaju.

3. ZAKLJUČAK

Za razliku od pjesnika peloponeske škole koji su, u skladu sa stoičkom filozofijom, stremili u prirodu, i težili izjednačavanju pojedinca s općim, epigramatičari aleksandrijske škole, kojoj pripada i Kalimah, slijede epikurovski svjetonazor, posebno njegujući dva pjesnička motiva *Ἔρως* i *οἶνος/ljubav i vino/*, koji se u Peloponežana uopće ne susreću.⁵²

Ljubav i vino – dva glavna motiva aleksandrijskih pjesnika, do sada su bili predmeti interesa elegije. Epigram se tako, pošto je već preuzeo elegijski metar, a sada i motive, sadržajno približava elegiji. Kao jedina razlika između elegije i epigrama ostao je – opseg.

Pojmom epigram sada se označava nadgrobni natpis, tužaljka, natpis na zavjetnim darovima, pjesme anakreotske manire – napitnice, literarno kritički

⁵¹ Ov. Am. 1. 9., st. 19-20.

⁵² H. Beckby, o. c., str. 28.

epigram (Kalimahov 55, 56, 57 i 67/fr. 398), te pjesme s motivima tipične ljubavne elegije (najsličnije elegijama Tibula, Propercija i Ovidija).

Preuzevši od elegijske pjesme njezine motive – vino i ljubav, Kalimah se njima koristi slijedeći svoj pjesnički stil. Ne upuštajući se u iznošenje intimnih osjećaja, on je najčešće hladni promatrač i ljubavni savjetnik. Pa i kada govori o sebi i svojoj ljubavi (epigram 1, 4, 6, 7, 8), njegovi epigrami ne izražavaju patnju. Kalimah je uvijek dosljedan sebi - racionalan i suzdržan. Time mu se pjesme udaljuju od Saffinih ljubavnih stihova, i elegijskih epigrama njegovih suvremenika. Zbog te Kalimahove suzdržanosti i često "škrutih" osjećaja, ponekad posumnjamo u iskrenost njegovih stihova. Kao da mu ljubavnim epigramom nije cilj izraziti emocije, već ga koristiti samo kao još jedan način kroz koji će pokazati svoju učenost i pjesnički virtuoizitet. Njegov epigram nije izraz patnje – barem ne otvoreno – kakvu susrećemo kod Asklepijada, od čijih se epigrama, premda ih ponekad povezuju stil i motivi, veoma razlikuje⁵³. Kod Kalimaha nema one teatralnosti, ni patetičnih Asklepijadovih izraza. (U Kalimahovu epigramu npr. nikada ne nalazimo izraz *ὦμοι/o, jao/*, ili slična uzvika.)

Karakterizirajući Asklepijada, Lesky njegov temperament kontrastira s Kalimahovim:... *he is far remove by is lively temperament from Calimachus loftiness*⁵⁴ /... *po suom živahnom temperamntu on je jako daleko od Kalimahove uzvišenosti/*. Upravo nas ta razlika može zavarati da Kalimahov epigram prosudimo kao neosjećajan i hladan. Dakako, potrebno je imati na umu da je slika ljubavnika kakvu stječemo čitajući Asklepijada stvorena upravo radi pobuđivanja naše osjećajnosti. Patetična ljubavna poezija obično će naići na veće simpatije nego suzdržana Kalimahova. No ipak, i Kalimah ponekad dozvoljava osjećajima da prodru na površinu, ali je i tada sentimentalnost suzdržana: bojazan i strepnje od ponovne strasti u devetom epigramu samo se naziru.

Govoreći o ljubavi Kalimah se koristi brojnim mitološkim digresijama. Pozadina mu je uvijek priča, te time često podsjeća na Teokrita. No Kalimah je mnogo sažetiji od njega, a mitologiju koristi samo usputno. Za razliku od Teokrita koji ulazi u mitološku priču, što mu doduše dopušta i forma izraza, Kalimahu je dovoljno samo podsjetiti na mit, i time završiti:

... *ναίχι πρὸς εὐχαίτῳ Γανυμήδεος, οὐράνιε Ζεῦ
καὶ σὺ ποτ' ἠράσθης, οὐκέτι μακρὰ λέγω*⁵⁵.

⁵³ No i Asklepijad je često pun kontrasta – od prekomjernih strasti i osjećajnosti, do blijedih emocija i ravnodušja.

⁵⁴ Usp. A. Lesky, *A history of Greek literature*, prev. J. Willis, New York, 1963., str. 740.

⁵⁵ Ep. 6., st. 3-4.

*Tako ti, Zeuse nebeski, kose Ganimeda lijepog –
nekoć te gonila strast. O tome više ni riječi.*

Obraćanje ljubavniku s prijetnjama ili prijatelju za savjet, veoma česta pojava u Kalimaha, stvara dojam dijaloga koji u pravom smislu ne postoji. Kalimahu najčešće nije bitan sugovornik, njega zapravo ni nema, već je važno obraćanje. Upravo je dijalog karakteristika Kalimahova nadgrobnog i zavjetnog epigrama, u kojemu se ili fiktivni govornik obraća mrtvima, ili pak pokojnik komunicira s prolaznikom, a njime je ispunjena i njegova temeljna forma – navođenje imena pokojnika, autora spomenika ili zavjetnoga dara, i zaziva božanstva.

Za razliku od funkcionalne forme ove vrste epigrama, u ljubavnom epigramu obraćanje ima zadatak da ukloni distancu između pjesnika i čitaoca, te da nam sliku koju pruža epigram učini jasnijom.

Kalimah tako postiže slikovitost i živahnost, te ti epigrami pomalo podsjećaju na scenski oblik helenističkog vremena – *mim* (epigram 4 i 63). Kalimahov ljubavni epigram donekle odgovara Lessingovoj strukturi epigrama. On se može podijeliti na dva dijela, te prvi dio predstavlja uvod, dok završni dio sadržava poantu epigrama. Ova je podjela najuočljivija u prvom i drugom epigramu. U prvom epigramu uvodni dio – početna dva distiha – pruža nam atmosferu, sliku koja nam pomaže da shvatimo poantu epigrama koja leži u završnome distihu. U drugom epigramu poantu također sadrže završni stihovi, no u ovom slučaju ona nas pomalo iznenađuje jer ne odgovara na ono iščekivanje koje se u nama javlja kada čitamo početne stihove. Ovakva podjela koja se u ostalim epigramima uglavnom javlja uz manje varijante, moguća je samo u epigramima od šest stihova. U takvim epigramima postoji slika ambijenta ili situacije koja nam približava sam epigram. Mnogo su jednostavniji epigrami od četiri stiha. Upoznavanju situacije i uvodu u njima nema mjesta, već su sažeti i jednostavni, a ton im je živahniji.

U usporedbi s Asklepijadovim stihovima i poezijom rimskih, pa i modernih elegičara, iz današnje će nam se perspektive Kalimahov epigram činiti dalekim i stranim. Modernom je čitaocu bliža "patetična" poezija koja u njemu budi toplinu i suosjećanje. No promatramo li ove ljubavne stihove pored ostalih njegovih epigrama, jasno nam se pokazuje njihova sličnost: jednostavnost i sažetost. Unatoč tome što nam je Kalimah često stran u svojoj suzdržanosti, pogrešno bi bilo njegove stihove ocijeniti neosjećajnim.

BIBLIOGRAFIJA

A) TEORETSKE RASPRAVE I STUDIJE O KALIMAHU

- Angress, R. K. *The Early German Epigram*, Lexington, 1971.
 Beckby, H. Uvod u izdanje *Anthologia Graeca*, München, 1957. sv. 1., str. 9-32
 Čubelić, T. *Književni leksikon*, Zagreb, 1972.
 Hutchinson, G. O. *Hellenistic Poetry*, Oxford, 1988.
 Körte, A./ Händel, P. *Die hellenistische Dichtung*, Stuttgart, 1960.
 Lesky, A. *A History of Greek Literature*, prev. J. Willis, New York², 1963.
Rečnik književnih termina, ur. D. Živković i dr., Beograd, 1985.
 Schwinge, E.-R. *Künstlichkeit von Kunst. Zur Geschichtlichkeit der alexandrinischen Poesie*, München, 1986.
 Škreb, Z. *Sjaj i ostrica dijamanta u stihu u Književnost i povijesni svijet*, Zagreb, 1981., str. 67-100.
 Wilamowitz / Moellendorff, U. *Hellenistische Dichtung in der Zeit des Kallimachos*, Berlin, 1924.

B) IZVORNI TEKSTOVI I KOMENTIRANA IZDANJA

- Anthologia Graeca*, ed. H. Beckby, München, 1957., V i XII knjiga.
Callimage, Epigrammes et Hymnes, ed. É. Cahen, Paris, 1948.
Die Satiren und Briefe des Horaz, ed. W. Schöne, München, 1934.
Epigrammata Graeca, ed. D. L. Page, Oxford, 1975.
Hellenistic Epigrams, ed. L. S. F. Gow i D. L. Page, sv. 2, Cambridge, 1965.
P. Ovidii Nasonis Quae supersunt, ed. A. Richter, Lipsiae, 1828.
Sappho: Lieder, ed. M. Treu, München, 1958.
Sexti Propertii Elegiarum Libri IV, rec. C. Hostius, Lipsiae 1911.
The Idylls of Theocritus, ed. R. J. Cholmeley, M. A., London, 1901.
Tibullus, ed. F. W. Levy, Lipsiae, 1864.